

زانكۆی سه‌لاحه‌دین-هه‌ولنێر
Salahaddin University-Erbil

لیکسیکۆلۆجی

رێگای لێکدان + رێگای لێکدان و دەرشتن

مامۆستای بابەت/ شاهین حمدامین سادق

لێكدان

- پێكهوه بهستنی دوو مؤرفیمی سهربهخۆ، یان مؤرفیمیکی سهربهخۆ و مؤرفیمیکی رهگ، بهبی ئامراز و بهیارمهتی ئامراز دهگریتهوه، که بههۆیهوه وشهیهکی نوێ ساز دهکریت، لێكدانی وشهکان و دروستکردنی وشهێ نوێ لهپرووی پروخسار و واتاوه پرۆسهیهکی گشتیه و دهتوانین بلیین له زۆربهی زمانهکانی جیهان پروودهات، بهتایبته ئه و زمانانهی سهه به خیزانی هندۆ ئه وروپیهکان، لهبارهی زمانی کوردییهوه ههروهک له وشهسازیدا دیاره که زمانیکی پێکدا لکاوهو وشه ودهربرپینهکانی ناساده و لیکدراون، که به هۆی ریبازی لیکدانهوه زۆربهی ناو و کردارهکان له سهه بنچینهی یهکگرتهی دوو وشهێ واتادار یان زۆرتر له فرههنگی زمانی کوردیدا پهیدا بوون، ریبگای لیکدان به وردبوونهوه له فرههنگ گرینگیهکهی دهردهکهویت و چالاکی ریبگای لیکدان پروون دهبیتهوه بهوهی که له دارشتنی وشهێ نویدا خاوهنی چهندین بنهما و دهستووری جیاوازه.

وشه‌ی لیکدراو

به‌گشتی وشه‌ی لیکدراو له کوردیدا به‌چهند شیوه‌یه‌کی جیاواز ده‌بیریت، که هر یه‌که‌یان خاوه‌نی تاییه‌تمه‌ندی و مۆرفۆلۆجی تاییه‌ت به‌خۆیه‌تی، که ئیمه به کورتی ئاماژه‌یان پی ده‌که‌ین.
بۆ نمونه/ به‌رده‌نوێژ، سه‌ر‌چنار، کیوه‌ره‌ش، له‌رزوتا، سه‌ر‌به‌رز.....هتد

له‌رووی دروسته‌ی واتایی و ریزمانیه‌وه‌ ئهو وشانه‌ی له‌ریگه‌ی لیکدان دروست ده‌بن په‌یوه‌ندی نیوانیان به‌شیوه‌ی جیاواز ده‌بیریت، وه‌ک

- ۱- هه‌ندیکیان تیکه‌له‌یه‌کی واتایی هه‌ردوو که‌رته‌که‌ ده‌بیت. **نمونه/ هیلکه‌هۆرۆن، چاوه‌ره‌ش، له‌رزوتا..... هتد**
- ۲- هه‌ندیکیان له‌رووی واتاییه‌وه‌ واتاکیان پێشبینی نا‌کریت و سروشتیکی ئیدیه‌میان تیدایه، که به‌شی زۆری وشه‌ لیکدراوه‌کانی زمان ده‌گرێته‌وه. **نمونه/ ده‌م درێژ، چاوباز، زمان درێژ، دوو‌روو، کونه‌با، ده‌ست پاک.....هتد**

وشەى لىكدراو

بەم پىيە بۆمان پروون دەبىتتەوہ كە ھەر زمانىك رىساي تايپەتى لىكدان و پرونانى وشەى لىكدراوى ھەيە، بەلام بە شىوہيەكى گشتى، پروسەى لىكدان پروسەيەكى بەرچاۋ و گشتىيە لە ھەموو زمانەكاندا.

لىرەدا ئەوہى بۆ ئىمە گرینگە لەم وانەيە دا ئەوہيە كە لە زۆربەى پروسەى لىكداندا مۆرفيميكى لىكدەر بەشدارى پىكھاتەى وشە لىكدراوھەكان دەكات، كە لاي ھەندى لە زمانەوانان بە مۆرفيمي بەند ھەژماردەكرىت.

وھەك دەگوترىت **وشە - لىكدان لە مۆرفولۇجيدا** برىتبيە لە پروسە يان كردهى لەيەكدان و ئەنجامەكەى لە رىي بەستنەوہى چەند تاكە تومىكى سەربەخۆ (مۆرفيمي سەربەخۆ) وە بەيارمەتى مۆرفيميكى لىكدەريان بەبى ئەو مۆرفيمە دروست دەكرىت.

ديارترين نئو مؤرفيمه بهندانەش بریتين له

/ ه / شوڤهژن، گهورهكچ، گيلهپياو، رهشەبا، گولهگەنم..... هتد

/ به / دەست بەسەر، ژن بەژن، گول بەدەم، لیوبەخەندە..... هتد

/ و / دەم وچاو، رهش و سپی، رهش و پرووت، سەروژیر..... هتد

/ هو / ماله و مال، ساله و سال هتد

/ او / دوڤاودوڤ، دەستاودەست، دەماودەم، پشتاوپشت..... هتد

دەكریت هەر یهكێك لهو مؤرفیمانە وەكو مؤرفیمی بەندی لێكدر او هەژمار بكهین، چونكه هیچیان توانای دەرکەوتەى سەر بەخۆیان نیه و دەبنه بەشێك له وشەكه و پێكهاتهى فەر هەنگی وشە دروستكر او هكه و له فەر هەنگدا تۆمار دەكرین.

لیکدان و دارشتن (دارژاوی لیکدراو)

له مۆرفۆلۆژی کوردیدا، بهکەمترین جارباس لهم ریگهیه کراوه، که چی دهبینین له فهرههنگی زماندا چهندین وشه له بواره جیاکان که بهم ریگهیه دروستکراون ههن. ههندی له وشهکانی زمانی کوردی دهبینین نه لیکدراون نه دارژاون، بهلکو بهههردوو ریگهیه لیکدان و دارشتن دروستکراون، ئەم وشانه لهزمانی کوردیدا به ریژهیهکی بهرچاو دهبینرین. بۆیه ئەم وشانهی که له ریازی بهرهمهینانیاندا به پرۆسهی دارشتن و لیکداندا تیپهپیوانه پێیان دهگوتریت (دارژاوی لیکدراو) وهک/ سهربهزی، ولاتپاریزی.... هتد

دارژاوی لیکدراو

لیره‌دا بۆمان پروون ده‌بیته‌وه که ناتوانین هەر یه‌ک لهم وشانه به‌ته‌نها به دارژاوی یان لیکدراو هه‌ژمار بکه‌ین، به‌لکه پرۆسه‌ی دروستبوونیان به دووریگادا پرۆشتوون به‌هه‌ردوو ریگا یه‌ک وشه‌ی فه‌ر هه‌نگییان دروستکردوه. به‌ر هه‌می ئەم پرۆسه‌یه‌ش به‌شیکه له وشه، که له دوو مۆرفیمی بنکه (سه‌ربه‌خۆ) و یه‌ک یان چه‌ند گیره‌کیکی وشه‌دارێژ به‌شداری تیدا ده‌کن.

لهم پرۆسه‌ی سازکردنه‌شدا له‌زمانی کوردی پرۆسه‌ی لیکدان پیش پرۆسه‌ی دارشتن ده‌که‌ویت، واته سه‌ره‌تا وشه‌که وه‌ک دانه‌یه‌کی فه‌ر هه‌نگی لیکدراو له دوو مۆرفیمی سه‌ربه‌خۆ دروست ده‌کریت، دواتر به‌ریگه‌ی دارشتن وشه‌یه‌کی نوێ له وشه لیکدراوه‌که سازده‌کریت. به‌زۆریش ئەو گیره‌که وشه‌دارێزه‌ی به‌شداری ئەم پرۆسه‌یه ده‌کات مۆرفیمی به‌ندی دروستکردنی ناوی ئەبستراکت (معنوی) یه له نێو ئەمانیشدا مۆرفیمی /ی/ له‌هه‌موویان چالاکتره.

نمونه/ ←

نمونه‌کان:

ئاشتیخوازی (ئاشتی+خواز) لیکدان، (ئاشتیخواز+ی) دارشتن.
دوورپه‌ریزی (دوور+ه+په‌ریز) لیکدان، (دوورپه‌ریز+ی) دارشتن.
میواندۆستی (میوان+دۆست) لیکدان، (میواندۆست+ی) دارشتن.

گه‌لیک جاریش وار یکده‌که‌ویت له شوینی مۆرفیمی بهندی / -انه / له شوینی مۆرفیمی بهندی /-ی / ئەم رۆله ببینیت. وهک له وشه‌کانی:

چاونه‌ترسانه (چاو+نه‌ترس) لیکدان، (چاونه‌ترس+انه) دارشتن.
سه‌ربه‌زانه (سه‌ر+به‌رز) لیکدان، (سه‌ربه‌رز+انه) دارشتن.
ژیره‌ستانه (ژیر+ده‌ست) لیکدان، (ژیره‌ست+انه) دارشتن.

هه‌روهک ده‌بین له‌م ریگایه‌ش دا مۆرفیمی بهندی وشه‌دارێژ رۆلیکی کارای هه‌یه له سازکردن وشه‌ی نوێ له‌رووی واتا و فۆرمه‌وه

به هیوای سهرکهوتن

